

УДК 378.4.096:355]ЛНУ(091)"194/199"

З ІСТОРІЇ КАФЕДРИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КУРС ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИШКІЛ (1944–1991)

Лариса ШЕЛЕСТАК

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: larashelestak@ukr.net

Розглянуто процес підготовки офіцерів запасу на військовій кафедрі Львівського університету, проаналізовано навчання студентів, визначено перелік предметів, які вони вивчали, виявлено особливості теоретичних занять та визначено етапи вишколу на військовій кафедрі, охарактеризовано військово-табірні збори як ключовий етап вишколу студентів.

Ключові слова: Львівський університет, військова кафедра, офіцери запасу, військово-табірні збори.

У світлі сучасного військового протистояння України та Росії, з метою забезпечення підготовки громадян України до захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, для належного виконання військового обов'язку в умовах мобілізаційного розгортання військ, воєнної загрози для держави в Міністерстві оборони України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України "Про оптимізацію мережі військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів".

Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 143 передбачено утворити шість кафедр військової підготовки у вищих навчальних закладах, що розташовані у регіонах, де на цей час відсутні такі військові навчальні підрозділи, та відновити діяльність кафедр медицини катастроф та військової медицини у вищих медичних закладах держави. Все це свідчить про повернення до широкого застосування програм вишколу офіцерів запасу саме на військових кафедрах цивільних вишів.

У Радянському Союзі військова освіта була на всіх етапах суспільного життя: школа, вищі, заводи, де всі від малого до великого повинні були вивчати курс цивільної оборони, медицини чи здавати норми ГПО. Вищі навчальні заклади традиційно займали особливе місце в системі вишколу військово-навченого мобілізаційного запасу середніх командирів для Збройних Сил СРСР.

Наказом наркома оборони СРСР № 75 та постановою РНК СРСР № 413 від 13 квітня 1944 року у вищих цивільних навчальних закладах було знову введено військове і військово-морське навчання студентів. До військового вишколу у вищах залучалися всі студенти. Керувати військовим навчанням студентів доручено Наркоматові оборони і Комітетові у справах вищої школи при РНК СРСР. При управліннях навчальними закладами були створені відділи військового

вишколу. Профіль військового вишколу в кожному виші і програма з військового навчання затверджували в Наркоматі оборони і Комітеті у справах вищої школи при РНК СРСР¹. Станом на 1944 р. кафедри військової підготовки були організовані у 244 вишах Радянського Союзу, з яких 15 – у Прикарпатському військовому окрузі, з них дев'ять у Львові.

Проаналізувавши історіографію дослідження, можна зробити висновок, що в українській історичній науці тема військового навчання студентів радянського періоду практично не вивчена. Саме тому основним джерелом до написання наукової роботи стали архівні матеріали.

Військове навчання у Львівському університеті розпочалось лише після остаточного сформування військової кафедри у другому семестрі 1944–1945 н. р. і тільки для студентів першого та другого курсів². Університет готував офіцерів запасу дивізійної артилерії і медсестер³.

У 1944–1946 рр. навчання в університеті проходило за різними програмами. Деякі факультети навчались за чотирирічною програмою, а деякі – за п'ятирічною, що відповідно впливало і на військовий вишкіл, який також для різних факультетів був відмінний. Проте, розпочинаючи від 1946–1947 н. р. навчання на військовій кафедрі уніфікували з однаковою кількістю годин (350) для всіх факультетів⁴.

У 1945–1946 н. р. відповідно до програми курсу військового вишколу студенти вивчали лише дві дисципліни – загальний і тактичний вишкіл. У загальному вишколі належало вивчити: засоби ураження, що використовує авіація противника, бойові отруйні речовини, дія запалювальних речовин, засоби та способи їх погашення, засоби та способи дегазації, надання першої медичної допомоги та прості аварійно-відновлювальні роботи з ліквідації наслідків нальоту авіаційних летів противника. З тактики студенти вивчали роботу груп самозахисту під час сигналу “повітряна тривога”, дії під час ліквідації хімічного вогнища ураження та роботу груп самозахисту в складному осередку ураження⁵. З медичного вишколу студенти вивчали: анатомію, внутрішні захворювання, хірургію та лікарствознавство⁶.

¹ *Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской (Ч. 1: Сухопутные войска)*, ред. В. И. Феськов (Томск: Издательство научно-технической литературы, 2013), 12.

² Звіт про роботу кафедри за I і II семестри 1945–1946 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 11, арк. 5.

³ Звіти про роботу відділу соціального забезпечення. Акти перевірки військової та фізкультурної роботи на підприємствах, в школах, технікумах і вищих навчальних закладах міста. Довідки про працевлаштування інвалідів Вітчизняної війни, забезпечення сімей загиблих воїнів Радянської армії, ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 187, арк. 75.

⁴ Там само.

⁵ Програма з курсу військової підготовки за 1945–1946 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 12, арк. 2.

⁶ Звіт про роботу кафедри за I і II семестри 1945–1946 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 11, арк. 5.

Військова кафедра не лише була спрямована на вишкіл офіцерів запасу, а й слугувала ключовою ланкою в ідейно-політичній роботі вищих навчальних закладів у цілому, та Львівського університету, зокрема. Звичайно, ідейно-політична робота велась на кожній кафедрі чи факультеті, проте наголосимо, що всі офіцери кафедри були закріплені за факультетами, де відповідали і за військово-масову роботу факультету, і безпосередньо займалися питаннями ідейно-політичного та військового виховання студентів, що проходили військове навчання на військовій кафедрі. Щоб забезпечити це, використовували і педагогічні методи: лекції в академічних групах чи бесіди з окремими студентами, і впливали на студентів через партійні та комсомольські організації⁷.

Викладачі кафедри аналізували особовий склад студентів університету з метою виявити “українських буржуазних націоналістів”⁸, а головним завданням у роботі офіцерів партійне керівництво визначало як: “виховати студентів, майбутніх офіцерів запасу, в душі вірності державі, партії та уряду, виховуючи в них почуття пильності, почуття радянської військової гордості, дружби народів СРСР і радянського патріотизму”⁹.

У 1950-х рр. студенти на всіх факультетах, крім фізичного, проходили навчання за програмою вогневого вишколу. Студенти фізичного факультету навчались відповідно до свого профілю і, крім вогневого вишколу, студенти вивчали також роботу радіолокаційних станцій¹⁰, тобто були зв’язківцями.

У 1958–1959 н. р. військова кафедра почала готувати студентів за ще одним профілем ВОС-236 – офіцер спецпропаганди, за яким навчання проходило лише для студентів факультету іноземних мов¹¹.

Ключовими навчальними дисциплінами для вогневого профілю були: тактика, артилерійсько-стрілецький вишкіл та матеріальна частина артилерії. З курсу тактики студенти вивчали: бойове призначення родів військ, основи оборони, організацію протитанкової оборони, дії чоти (взводу) керування батареєю в наступальному, оборонному, зустрічному бою та переміщення артилерійських підрозділів. З артилерійсько-стрілецького вишколу: прицілювання, цілевказування, оцінка на око вихідних даних, пристрілювання за спостереженням знаків розривів, стрільба за виміряними відхиленнями, визначення настанов для стрільби на ураження та стрільба на ураження живої сили противника та вогневих засобів. З курсу матчастини артилерії студенти вивчали 122 мм гавбицю зразка 1938 р.¹² та 85 мм гармату¹³.

⁷ Протоколи партійних зборів партійної організації військової кафедри за 1952 р., ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 302, арк. 12.

⁸ Там само. Арк. 15.

⁹ Там само. Арк. 16.

¹⁰ Там само. Арк. 26.

¹¹ Там само.

¹² План роботи кафедри на 1959–1960 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 266, арк. 4.

¹³ Там само, спр. 218, арк. 1–2.

Студенти фізичного факультету, окрім загальних дисциплін вивчали: теоретичні основи радіолокації, засвоювали призначення, будову та принципи роботи радіолокаційних станцій “Молния” (“Блискавка”), “Рубін”, РВС, опановували теоретичні основи та навчалися готувати РЛС до роботи¹⁴.

Студенти факультету іноземних мов вивчали питання державного, політичного та адміністративного устрою “капіталістичних” держав заходу, озброєння армій західних держав, засвоювали внутрішню політику тих держав, мови яких вони вивчали, “агресивний характер їхньої зовнішньої політики”¹⁵, а також політико-моральний стан особового складу Збройних сил США, Великої Британії, Федеративної Республіки Німеччина. Зі спецкурсу студенти опановували теоретичні основи спеціальної роботи політорганів, отримували деякі навички у створенні агітаційно-пропагандистських матеріалів. З недоліків кафедра відзначала те, що студенти факультету іноземних мов погано знали військову термінологію¹⁶.

Згідно із наказом міністра оборони СРСР і МВССО СРСР №15сс кафедра військової підготовки Львівського університету від 20 березня 1961 р. перейшла на єдиний профіль військового навчання і з наступного навчального року почала готувати лише студентів за військово-обліковою спеціальністю ”236 – “політпрацівник спецпропаганди”¹⁷. Так, наприклад, згідно з наказом ректора навчально-бойові стрільби у грудні 1961 р. проводили тільки студенти факультету іноземних мов у тирі Львівського військово-політичного училища¹⁸ (тепер Національна академія сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного).

На початку 1960-х рр. студенти на першому курсі проходили муштровий вишкіл (впоряд), вогневий вишкіл, вивчали тактику, країнознавство та військову топографію. На другому курсі – партійно-політичну роботу, тактику, вогневий вишкіл, спецкурс, військовий переклад¹⁹. Для третього курсу програма передбачала: тактику, вогневий вишкіл, спецкурс, військовий переклад²⁰. Студенти четвертого курсу вивчали спецкурс, військовий переклад, а в кінці року здавали випускний іспит з країнознавства, спецкурсу та військового перекладу²¹.

¹⁴ План роботи кафедри на 1957–1958 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 218, арк. 1–2.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. Арк. 8.

¹⁷ Там само. Арк. 1.

¹⁸ Книга загальних наказів ректора за 1961 р., Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 6, спр. 157, арк. не вказ.

¹⁹ Протоколи засідань кафедри за 1961–1962 та 1962–1963 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 331, арк. 11.

²⁰ Там само. Арк. 12.

²¹ Там само. Арк. 12 (звор.).

Планування занять з навчання медичних сестер і організації навчального процесу здійснювали відповідно до наказів МВССО СРСР № 65 с від 13 травня 1960 р. та Положення і програми підготовки медичних сестер²². Для перших курсів було передбачено 120 годин, з яких 94 години – теоретичного курсу та 26 годин виділених на клінічну практику. Для другого курсу – 120 годин, з яких теоретичний курс складав 76 годин, а клінічна практика – 44 години.

Відповідно до програми навчання на першому курсі студенти слухали такі дисципліни: основи організації радянської охорони здоров'я і загальної гігієни (18 год., з них 6 годин самостійної роботи.); основи анатомії і фізіології людини (24 год.); основи фармакології з рецептурою та елементами латинської граматики; основи внутрішніх і нервових захворювань та терапевтичний догляд за хворими (52 год., з яких 2 години самостійної роботи)²³.

На другому курсі студенти вивчали: основи внутрішніх і нервових захворювань та терапевтичний догляд за хворими (28 год.); основи дитячих захворювань та догляд за хворими дітьми (30 год.); основи епідеміології, клініку інфекційних захворювань та догляд за хворими (34 год.); основи хірургії та догляд за пораненими та хворими (28 год.).

Для проведення клінічної практики групи поділяли на підгрупи по 10–15 осіб. Клінічна практика здійснювалась у шпиталі Інвалідів Вітчизняної війни у м. Львові. Окрім того, що стосувалось дитячих захворювань, то практику проводили при Дитячій міській лікарні № 9, основи епідеміології та клініку інфекційних захворювань вивчали при П'ятій інфекційній міській лікарні. Із цих медичних закладів додатково залучено декілька лікарів, що проводили практичні заняття. На практичних навчаннях студенти вчилися самостійно виконувати певні медичні процедури під контролем лікаря і медсестри²⁴.

Відповідно до наказу МВССО СРСР № 285 від 31 липня 1962 р. і “Положення про кафедри”, “Цивільна оборона” ВНЗ СРСР” та наказом ректора університету № 770 від 29 вересня 1962 р. створено курс “Цивільна оборона” при спеца кафедрі²⁵. Навчання студентів курсу ЦО проводили на всіх факультетах університету по дві години на тиждень упродовж двох семестрів навчального року²⁶.

У 1967 р. на військовій кафедрі Львівського університету відновили навчання за такими профілями: цикл загальновійськової підготовки (ВОС-0001), цикл зенітної артилерії (ВОС-0306), спеціальний цикл (ВОС-6021), хімічний цикл (ВОС-0601), цикл з цивільної оборони та медичної підготовки. У новому 1967–1968 н. р. на

²² Звіт про підготовку медичних сестер, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 333, арк. 3.

²³ Протоколи засідань кафедри за 1961–1962 та 1962"1963 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 331, арк. 9

²⁴ Звіт про підготовку медичних сестер, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 333, арк. 5.

²⁵ Звіт про роботу кафедри за 1964–1965 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 419, арк. 1.

²⁶ Там само, арк. 1.

кафедрі навчались: з військової підготовки – 1262 студентів, з медичної підготовки – 591 студент, а курс ЦО слухали 780 осіб²⁷.

З військової підготовки студенти працювали за такою програмою: на другому курсі по 4 години на тиждень упродовж навчального року і 2 години на тиждень в позаурочний час; на третьому курсі по 6 годин на тиждень упродовж навчального року і 2 години на тиждень в позаурочний час, а для третього курсу факультету іноземних мов – 4 години на тиждень і 2 години на тиждень спецвишколу; на четвертому курсі студенти навчались у першому семестрі по 6 годин на тиждень і 2 години обов'язкової самопідготовки в позаурочний час, а на четвертому курсі факультету іноземних мов студенти навчались по 4 години на тиждень упродовж усього навчального року і по 2 години самопідготовки на тиждень²⁸. З ЦО навчались студенти 1 курсу впродовж 25 тижнів по 2 години на тиждень²⁹.

У 1967–1968 н. р. запроваджено дві нові спеціальності. Для студенток факультету іноземних мов з другого курсу ввели профіль: “офіцер запасу – перекладач”, для студентів другого і третього курсів факультетів: біологічного, геологічного, і хімічного профіль: “командир *взводу* (чоти) хімічних військ”³⁰.

На кафедрі студентів ділили на чоти (*взводи*), які поділялись на рої (*відділення*), командирів взводів чи відділень призначали за наказом начальника кафедри із студентів відмінників, сержантів та солдатів запасу³¹.

На час навчання на військовій кафедрі зовнішній вигляд студентів контролювали викладачі кафедри, тому студенти приходили охайно і чисто вдягнені в галстуках і з комсомольськими значками, акуратно пострижені. На муштрові і польові заняття студенти вдягали спецформу³².

Студенти по черзі несли службу чергового і днювального за циклами і на кафедрі, а також чергового чоти (*взводу*)³³. Найкращу практику несення служби та виконання Статутів студенти отримували на навчальних зборах у військах³⁴.

Згідно із наказами Міністерства оборони СРСР № 0140 від 14.07.1969 р. і МВССО СРСР № 940 від 18.08.1969 р. у 1969–1970 н. р. студенти 1 і 2 курсів факультетів журналістики і філологічного розпочали навчання на військовій кафедрі за профілем “офіцер-політпрацівник спецпропаганди” – ВОС-6021. Студенти першого курсу розпочали навчання з початку другого семестру 1969–1970 н. р., а студенти другого курсу “ від 1 вересня 1969 р. Заняття тривали по

²⁷ План і звіт про роботу кафедри 1967–1968 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 487, арк. 33.

²⁸ Там само. Арк. 35.

²⁹ Там само.

³⁰ План і звіт про роботу кафедри 1967–1968 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 487, арк. 35.

³¹ Плани і звіти про роботу кафедри 1969–1970 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 529, арк. 66.

³² Там само.

³³ Там само. Арк. 67.

³⁴ Там само.

4 години на тиждень. Третій і четвертий курси цих факультетів продовжували навчання на військовій кафедрі за програмою ВОС-0001 “Командир мотострілецького взводу (чоти)”³⁵.

Для успішного виконання завдань у роботі на навчальних зборах у військах і безпосередньо з технікою, на військовій кафедрі були розроблені механічні та електромеханічні прилади (тренажери), що імітували роботу реальних зразків бойової техніки та приладів, що забезпечували отримання первинних практичних навичок роботи на бойовій техніці та приладах. Студенти тренувались на: радіотренажері з тактики на мініятюр-полігоні, електронному приводі 57 мм, АЗГ С-60, відпрацьовували порядок вмикання та вимикання РЛС СОН-9А, використовували макет-тренажер – механізм автоматичного піднесення каретки магазину, тренажер – засоби та речовини для спеціальної обробки, електрифікований батарейний командний пункт, тренажери дозиметричних приладів – Т-ДП-5Б, Т-ДП-3Б³⁶.

Серед технічних засобів передавання інформації на кафедрі використовували: два кінопересувні прилади “Україна” для демонстрації навчальних кінофільмів на лекціях та класно-групових заняттях; діяпроектори “ЛЕТІ-60” та “ЕТЮД”, які дозволяли в незатемнених класах демонструвати діяфільми; кадропроєктори “Протон” для автоматичного проєктування діяпозитивів, які виготовляли викладачі кафедри; епідіаскопи, які використовувались на кафедрі для проєктування на екран ілюстрацій з книг та журналів, фотографій, схем, креслень та таблиць³⁷.

Для контролю знань студентів на кафедрі використовували програмно-контрольний прилад “Огонек-1” та прилад К-53 “Ласточка”. Такі контрольні прилади офіцери кафедри часто використовували для поточного контролю студентів, проте екзамени приймали лише викладачі³⁸. Під час вивчення матеріальної частини радіоприладного комплексу студенти використовували тренажер макет РПК, де вони набували навичок послідовності під час вмикання комплексу. На курсі стрільби зенітної артилерії використовували електрифіковані стенди “Підготовка і ведення стрільби із радіолокатором”, “Підготовка і ведення стрільби з мірником” та діяфільми. Під час вивчення матеріальної частини 57 мм АЗГ використовували розрізні вузли гармати, бойові гармати та електрифікований стенд “синхронна передача”, що дозволяв прослідкувати роботу приладу гармати при автоматичній, напівавтоматичній та індикаторних наведеннях гармати³⁹.

³⁵ Плани і звіти про роботу кафедри 1969–1970 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 529, арк. 76.

³⁶ Форми і методи навчання і виховання студентів на військовій кафедрі цивільного вишу, Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 10, спр. 764, арк. 80.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само. Арк. 80–81.

³⁹ Там само. Арк. 82.

З тактико-спеціальної підготовки був розроблений стенд-тренажер магнетизована карта місцевости разом з рухомими повітряними цілями, який забезпечував тренування студентів у ролі розвідника, що повідомляє батарею, а в ролі командира батареї (чоти) приймати рішення та подавати команди на знищення повітряних цілей противника⁴⁰.

У 1977 р. відповідно до зміненої навчальної програми збільшувалась кількість вправ зі стрілецької зброї, які виконували студенти на навчальних зборах у військах. Саме тому на циклі загальновійськової підготовки від лютого 1977 р. розпочали тренування з автомата з вкладним *стволом* (цівкою) від малокаліберного пістолета в тирі університету⁴¹.

У середині 1980-х рр. студенти для навчання на військовій кафедрі мали окремо виділений день, абсолютно вільний від занять із інших університетських дисциплін⁴². Якщо навчання у виші починались о 9:30, то на військовій кафедрі починали рівно о 9:00 розводом (збіркою). Як такого розкладу занять не було, а завдання на день виголошували наказом після розводу⁴³. В університеті продовжували готувати за ВОС-0001 – цикл загальновійськового вишколу, ВОС-0306 – цикл зенітної артилерії, ВОС-6021 – спеціальний цикл, ВОС-0601 – хімічний цикл та цикл з цивільної оборони, а також медичного навчання. Основними навчальними дисциплінами були: муштровий вишкіл (впоряд), тактика, вогневий вишкіл та матеріальна частина артилерії. Особливу увагу приділяли вивченню статутів, за що, як уже зазначалось, відповідав начальник кафедри Миронюк К. І.⁴⁴

Практичне навчання студентів на військових зборах – основний вид військового вишколу, який давала військова кафедра університету. Незважаючи на теоретичний курс, який у різний час тривав від чотирьох до шести семестрів, і на якому студенти повинні були навчитись мінімальних практичних вправ і завдань, отримати основні навички роботи на бойовій та радіоелектронній техніці, на практиці виглядало, що студенти всього цього вчилися з нуля на табірних зборах. Імперська система готувала насамперед “офіцерів радянської армії”, тому, попри те, що збори були важливі як власне військовий вишкіл, певну кількість годин, згідно із програмою, витрачали на ідейно-політичне виховання.

Збори у військах проводили не завжди, наприклад на початку свого існування 1944–1945 н. р.⁴⁵, а також на початку 1960-х рр., коли кафедра розпочала

⁴⁰ Форми і методи навчання і виховання студентів на військовій кафедрі цивільного вишу. Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. Р-119, оп. 10, спр. 764, арк. 82-83.

⁴¹ Протоколи партійних зборів військової кафедри та кафедри фізичного виховання та додатки до них за 1978 р., ДАЛО, ф. П-92, оп. 1, спр. 1214, арк. 27.

⁴² Голубко Віктор. 2017. “Навчання на військовій кафедрі Львівського університету”. Інтерв’ю Лариси Шелестак. Львів, 16 березня 2017 р. Аудіо 23:24.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Звіти про роботу відділу соціального забезпечення. Акти перевірки військової та фізкультурної роботи на підприємствах, в школах, технікумах і вищих навчальних закладах міста. Довідки про працевлаштування інвалідів Вітчизняної війни, забезпечення сімей загиблих воїнів Радянської армії, ДАЛО, ф. П-4, оп. 1, спр. 187, арк. 101.

готувати офіцерів-перекладачів та офіцерів політпрацівників спецпропаганди⁴⁶, збори у військах не проводились. У зв'язку із відсутністю джерельних матеріалів про навчальні збори у військах до 1960-х рр., не вдалось сформувати цілісної картини. Однак, є інформація, що на помежів'ї 1950-х–1960-х рр. важливим елементом вишколу офіцерів запасу на військовій кафедрі Львівського університету стало стажування у військах, яке проходили студенти п'ятого курсу⁴⁷.

Варто зазначити, що в різний час термін навчання у військах також відрізнявся. У 1940-х–1950-х рр. навчальні збори тривали один місяць, після переходу кафедри на вишкіл офіцерів спецциклу навчальні збори тривали також 30 днів, однак із переходом кафедри на навчання по різних військових профілях, тривалість навчання у військах становила 60 днів і лише для студентів факультету іноземних мов тривалість зборів залишилось без змін. Тільки від середини 1970-х рр. і до початку 1980-х рр. на нетривалий час всі студенти, незалежно від циклів навчання, проходили тримісячні військові збори, але вже від середини 1980-х рр. тривалість зборів скоротили до півтора місяця, а на помежів'ї 1980–1990 рр. вони тривали лише один місяць.

Зазначимо, що вишкіл у військах був досить сильний: студенти могли навчитись працювати із різними видами зброї, на радіотехнічному оснащенні, отримати навички їзди на різних видах бойового транспорту. Важливу роль відігравали практичні тактичні навчання, де студенти на практиці використовували набуті ними теоретичні знання і гартували морально-психологічну стійкість.

У другій половині 1980-х рр. на хвилі суспільних змін, студенти багатьох цивільних вишів відкрито виступили проти військового навчання, передовсім, з причин її обов'язковості. Крім того, причинами невдоволення студентів стали, по-перше, розрив між рівнем викладання у вишах профільних дисциплін за спеціальністю і рівнем військового навчання; по-друге, невідповідність, у багатьох випадках, профілеві і змісту програм підготовки студентів офіцерів запасу⁴⁸.

Не винятком став і Львівський університет. Так, студенти почали відкрито говорити або про реформу військової кафедри і зменшення кількості годин, відведених на військове навчання, або взагалі виступали проти вивчення військової справи⁴⁹. Резонансною у цьому питанні стала стаття студента факультету журналістики І. Ткаленка у стінгазеті під назвою "Непереможна і легендарна", в якій він "ледь не ставив питання про доцільність Радянської армії" та вимагав реформувати військове навчання⁵⁰.

⁴⁶ Звіт про роботу кафедри за 1960–1961 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 303, арк. 10.

⁴⁷ Звіт про роботу кафедри за 1959–1960 н. р., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 23, спр. 267, арк. 23.

⁴⁸ Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской (Ч. 1: Сухопутные войска), ред. В. И. Феськов (Томск: Издательство научно-технической литературы, 2013), 28.

⁴⁹ Кузьма Миронюк, "Пам'ятати про обов'язок," *За радянську науку*, No. 32, (1988): 1.

⁵⁰ Там само.

Начальник військової кафедри Миронюк К. І. погоджувався проводити реформи. Наприклад, у 1987–1988 н. р. враховуючи те, що багато студентів вже відслужили в армії до початку навчання на військовій кафедрі, відмінили заняття із загальновійськових статутів та муштрового вишколу (впорядку), а сам Миронюк К. І. наголошував “це було зроблено з ініціативи кафедри”⁵¹.

Від 1988–1989 н. р. на всіх циклах вводились індивідуальні заняття зі студентами, внаслідок чого 20% навчальної програми засвоювались саме на них⁵². Щоб пришвидшити реформи, викладачі проводили анкетування студентів, завдяки яким прагнули почути їхні думки та пропозиції⁵³. Кафедра працювала також над удосконаленням форм і методів проведення занять, наприклад, у 1988 р. студенти факультету журналістики відвідали розгорнуту польову друкарню та редакцію газети⁵⁴.

Враховуючи пропозиції і побажання студентів, кафедра визначила терміни військового вишколу від п’ятого до восьмого семестрів, скоротивши програму на 100 год., скасувала обов’язкове самонавчання і тренування зі спеціальності, встановила для студентів довільну форму одягу та зачіски⁵⁵.

Однак, наголосимо, що начальник кафедри був категоричним у питанні доцільності військової підготовки. “Заперечення військової підготовки у вишах це пряме заперечення і закону СРСР про загальну військову повинність. Адже саме на його основі прийнято рішення про введення військової підготовки у вишах”⁵⁶.

Зважаючи на падіння престижу військового навчання, на військовій кафедрі вирішили заохочувати студентів. Наприклад, в університетській газеті “За радянську науку” викладачі кафедри активно дописували до пам’ятних дат в історії радянської армії⁵⁷, чи просто закликали “добросовісно працювати над собою та ставитись до навчання з усією відповідальністю”, ставлячи в приклад інших студентів⁵⁸.

Якщо аналізувати практичний вишкіл студентів в останні роки існування військової кафедри, в часі українського державотворення та втрати престижу збройних сил, бачимо, що надзвичайно слабким був не лише теоретичний курс навчання, але й практичний. Передовсім не вистачало палива та техніки, яка була б у бойовій готовості, спостерігається відсутність мотивації студентів до військового навчання, відчутна поблажливість до них з боку офіцерів кафедри. А табірні збори давали не до кінця належний військовий вишкіл через відсутність у студентів добрих первинних практичних навичок.

⁵¹ Кузьма Миронюк, “Пам’ятати про обов’язок,” *За радянську науку*, No. 32, (1988): 1.

⁵² Там само.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Яків Шлаїн, “За мир треба боротися,” *За радянську науку*, No. 7, (1986): 1.

⁵⁸ *За радянську науку*, No. 38, (1987): 3.

На пожежів'ї 1980–1990-х рр. в СРСР почався перегляд керівних документів з організації військового навчання студентів вищих навчальних закладів. У Положенні “Про військове навчання студентів за програмами вишколу офіцерів запасу”, затвердженому в 1990 р., закріплювався добровільний принцип проходження військового вишколу на основі укладення контракту між Міністерством оборони і студентом; – передбачалася виплата додаткової стипендії студентам (25% надбавки від базової стипендії студентам, які пройшли строкову службу у військах, і 15% надбавки до стипендії студентам, які не пройшли такої служби); – частково змінювався зміст програм вишколу офіцерів запасу (зокрема, замість курсу партійно-політичної роботи вводився курс виховної роботи з особовим складом). Стимулювали навчально-дослідницьку діяльність, зміцнювали науково-педагогічні кафедри, посилювали їх науковий потенціал. У переліку вищих навчальних закладів, в яких встановлювався військовий вишкіл студентів, у м. Львові військові кафедри залишились в Університеті ім. І. Франка, Лісотехнічному, Політехнічному та Медичному інститутах⁵⁹.

Надалі процес вдосконалення системи військового навчання був практично зупинений через низку причин, передовсім, матеріального характеру. Та найважливіше – падіння престижу військової служби в Збройних Силах напередодні розпаду СРСР, що призвело до втрати контролю над військовим навчанням студентів, яких у середовищі “гласности”, а пізніше українського державотворення вже не мотивувало імперське військове навчання.

FROM THE HISTORY OF THE MILITARY DEPARTMENT OF LVIV UNIVERSITY: THEORETICAL COURSE AND PRACTICAL TRAINING (1944–1991)

Larysa SHELESTAK

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
e-mail: larashelestak@ukr.net

In the current military confrontation between Ukraine and Russia The Cabinet of Ministers of Ukraine issued a resolution “On the optimization of the network of military departments of universities”. According to the document military departments have been created in 6 universities located all around Ukraine. This resolution shows the return to widespread use of training programs of reserve officers at the military departments of civilian higher educational institutions. As it was at Lviv university in 1944–1991.

⁵⁹ “Постановление Совета министров СССР от 31.08.1990 № 880 Об утверждении положения о военной подготовке студентов высших учебных заведений по программе офицеров запаса и перечня высших учебных заведений, в которых устанавливается военная подготовка студентов по программе офицеров запаса,” Библиотека нормативно-правовых актов СССР, отримано доступ 30 вересня 2017, http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17124.htm

Military and naval training of students was reintroduced at higher civilian educational institutions of USSR according to the resolution of The Council Of People's Commissars № 413 on 13-th of April. In 1944 military training departments were organized in 244 higher educational establishments of the Soviet Union. Military training at Lviv University began only after the final formation of the military department in the second semester of 1944–1945. p. and only for students of the first and second year. The University was preparing reserve officers of division artillery and nurses.

The tasks of military department of Lviv University was not only just training the officers. It also served as a key link in the ideological and political work. The teachers of the department had to analyze the university students in order to identify “Ukrainian bourgeois nationalists”, and “to educate students, future reserve officers, in the spirit of loyalty to the state, parties and government”.

In the 1950's students at all faculties except the Faculty of Physics, were trained in the fire training program. Students of the Physics Faculty were trained according to their profile, and besides the fire training, also studied the work of radar stations. In 1958–1959 the military department began to prepare students for another profile – the officer of special propaganda and only for students of the department of foreign languages.

In 1961 the military department turned to training for a single profile – “political specialist of special propaganda”. Later according to the Order of the Ministry of Internal Affairs of the USSR No. 285 of July 31, 1962, the course “Civil Defense” was established at the special department.

In 1967, the military department of Lviv University reinstated training on the following profiles: the course of general military training, the course of anti-aircraft artillery, the special course, the chemical course, the course on civil defense and medical training.

Practical training of students is the main type of military training given by the military department of the university. Despite the theoretical course, which, at various times, lasted from four to six semesters, and on which students had to learn the minimum practical exercises and tasks, to obtain basic skills in combat and electronic equipment, in practice it seemed that students had learned about all this from the beginning in camp meetings in troops.

Until the 1980s, students received a high level of knowledge, both: theoretical and practical. But since the mid-1980s, military training in Lviv university has almost stopped. Students didn't receive good theoretical knowledge, camp meetings in the troops lasted only a month, which was not enough to get full knowledge to become the officers.

Consequently, the main author of the article shows features of military training at Lviv University in 1944–1991: military department had active role in ideological work with student, theoretical and practical training were on a high level until the mid of 1980s, when it starts a political changes in Soviet Union.

Keywords: Lviv University, military department, military training, single profile.

REFERENCES

- Armed Forces of the USSR after the Second World War: from the Red Army to the Soviet Army (Part. 1: Land Forces)*, edited by V. Feskov. Tomsk: Publishing House of Science and Technology Literature, 2013. (in Russian)
- Filkov, Sergey. *The system of military training in civilian universities: the theory and practice of functioning and improvement*. Moscow: Moscow State Institute of International Relations, 2002. (in Russian)
- For Soviet Science*, No. 38, (1987): 3. (in Ukrainian)
- Forms and methods of teaching and education of students at the military department of civilian universities, Archive of Ivan Franko national university of Lviv, Fond R-119, Series 10, File 764, Sheet 85. (in Ukrainian)
- Holubko, Viktor. 2017. “Training at the military department of Lviv University”. Interview by Larysa Shelestak. Lviv, March 16, 2017, Audio 23:24.

- Mironyuk, Kuzma. "To Remember the duty," *For Soviet Science*, No. 32, (1988): 1. (in Ukrainian)
- Plan and report on the work of the department for 1967–1968, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 487, Sheet 47. (in Ukrainian)
- Plans and reports on the work of the department for 1969–1970, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 529, Sheet 143. (in Ukrainian)
- Protocols of the assembly of the department for 1961–1962 and 1962–1963, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 331, Sheet 118. (in Ukrainian)
- Protocols of the assembly of the party organization of the military department and department of physical education and sports and attachments to them in 1978, State Archive of Lviv Region, Fond P-92, Series 1, File 1214, Sheet 183. (in Ukrainian)
- Protocols of the assembly of the party organization of the military department in 1952, State Archive of Lviv Region, Fond P-92, Series 1, File 302, Sheet 44. (in Ukrainian)
- Rector's general orders for 1961, Archive of Ivan Franko national university of Lviv, Fond R-119, Series 6, File 157, Sheet 105. (in Ukrainian)
- Report on the training of nurses, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 333, Sheet 8. (in Ukrainian)
- Report on the work of the department for the first and second semester of 1945–1946, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 11, Sheet 5. (in Ukrainian)
- Report on the work of the department for 1959–1960, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 267, Sheet 28. (in Ukrainian)
- Report on the work of the department for 1960–1961, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 303, Sheet 19. (in Ukrainian)
- Report on the work of the department for 1964–1965, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 419, Sheet 26. (in Ukrainian)
- Reports on the work of the social welfare department. Acts of verification of military and physical education at enterprises, schools, technical schools and higher educational establishments of the city. Information on the employment of disabled people of the Patriotic War, providing families of the dead soldiers of the Soviet Army, State Archive of Lviv Region, Fond P-4, Series 1, File 187, Sheet 101. (in Ukrainian)
- "Resolution of the Council of Ministers of the USSR" dated August 31, 1990, No. 880, *Library of the normative legal acts of the USSR*, accessed September 30, 2017, http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17124.htm (in Russian)
- Shlain, Yakov. "We should fight for peace," *For Soviet Science*, No. 7, (1986): 1. (in Ukrainian)
- The military training program for 1945–1946, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 12, Sheet 3. (in Ukrainian)
- The plan of the department for 1957–1958, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 218, Sheet 14. (in Ukrainian)
- The plan of the department for 1959–1960, State Archive of Lviv Region, Fond R-119, Series 23, File 266, Sheet 20. (in Ukrainian)

